

A kontextuális szemlélet mint a pojmenika és a kontextuális terápia mint a lelkipozás beszélgetőtársa

1. Bevezetés. A kontextuális szemlélet

Böszörményi-Nagy Ivánt tekintik a kontextuális terápia és az alapját képező kontextuális szemlélet atyjának. A magyar származású amerikai pszichiáter-pszichoterapeuta számos tanulmánya mellett az *Invisible Loyalties* (1973),¹ a *Between Give and Take* (1986),² valamint a *Foundation of Contextual Therapy* (1987)³ című műveiben alapozta meg a kontextuális szemléletet. Szemléletmódja, családterápiai módszere az Amerikai Egyesült Államokon kívül főleg Hollandiában talált visszhangra – a családterápiában főként Ammy van Heusden,⁴ a lelkipozásban pedig Hanneke Meulink-Korf és Aat van Rhijn⁵ által.

Mivel a „kontextuális” jelzőt a huszadik század második felétől azoknak a teológiai erőfeszítéseknek a gyűjtőfogalmaként használjuk, amelyek az evangéliumot a világ egy adott részének kontextusára való tekintettel értelmezik,⁶ szükséges tisztáznunk, hogy mit jelent ez a jelző a családterápiában, illetve a lelkipozásban. Böszörményi-Nagy és Krasner a kontextuson az adás és az elfogadás organikus szálát értik, amelyből az emberi megbízhatóság és a

¹ Böszörményi-Nagy Iván – Spark, Geraldine: *Invisible Loyalties. Reciprocity in Intergenerational Family Therapy*. Routledge, New York 1973.

² Böszörményi-Nagy Iván – Krasner, Barbara: *Between Give and Take. A Clinical Guide to Contextual Therapy*. Brunner-Routledge, New York 1986. Magyar fordításban: *Kapcsolatok kiegyensúlyozott dialógusa*. Coincidencia Kiadó, Budapest 2001.

³ Böszörményi-Nagy Iván: *Foundation of Contextual Therapy. Collected Papers of Ivan Boszormenyi-Nagy, M. D.* Routledge, New York 1987.

⁴ Eerenbeemt, Else-Marie van den – Heusden, Ammy van: *Balans in beweging – Ivan Boszormenyi-Nagy en zijn visie op individuele en gezinstherapie*. De Toorts, Haarlem 1992. Magyar fordításban: *A változó egyensúly*. Coincidencia Kiadó, Budapest 2001.

⁵ Rhijn, Aat van – Meulink-Korf, Hanneke: *De Context en de Ander. Nagy herlezen in het spoor van Levinas met het oog op het pastoraat*. Boekencentrum, Zoetermeer 2001; Meulink-Korf, Hanneke – Rhijn, Aat van: *De onvermoede derde. Inleiding in het contextueel pastoraat*. Meinema, Zoetermeer 2002. Magyar fordításban: *A harmadik – akivel nem számoltak*. Exit Kiadó, Kolozsvár 2009.

⁶ Vö. Reuss András: Kontextuális teológia kell. In: *Lelkipásztor* (72), 1997/12, 446.

kölcsönös függőség szövege szövődik. Az ember kontextusa magában foglalja annak mai, múltbeli és jövőbeli méltányos kapcsolatait, amelyek méltányossága nem a kiegyensúlyozott adásban és elfogadásban, hanem a megfelelő gondoskodásban mutatkozik meg.⁷ A leszűkítés kockázatával azt mondhatjuk, hogy a kontextuális teológia az ember, a közösség külső meghatározottságára, a kontextuális terápia és lelkipozítás az ember dinamikus, a méltányos adás és elfogadás által meghatározott kapcsolataira összpontosít.

2. A kontextuális szemlélet és a pojmenika, illetve a kontextuális terápia és a lelkipozítás kapcsolata

A kontextuális szemlélet hollandiai (református) teológiai feldolgozása, valamint a terápia alkalmazása a lelkipozításban arra ösztönöz, hogy megvizsgáljuk: alkalmazható-e a kontextuális szemléletmód és lelkipozítás a (Romániai) Református Egyház szolgálatában. Erre a kérdésre úgy keressük a választ, hogy a teológia mérlegére tesszük e szemlélet saját maga által deklarált legfőbb célkitűzését: a bizalmon alapuló terápiát (2.2.). Ám e vizsgáldást megelőzően általánosan is szólunk a pojmenika és a pszichológia, illetve a lelkipozítás és a pszichoterápia kapcsolatáról (2.1.).

2.1. A pojmenika és a pszichológia, illetve a lelkipozítás és a pszichoterápia kapcsolata

Klessmann a pojmenika és a pszichológia, a lelkipozítás és a pszichoterápia kapcsolatát illetően általában három lehetséges viszonyt/viszonyulást vázol fel;⁸ és ezzel sokan egyetértenek: a) A lelkipozítás elutasítja, vagy segédtudománynak tekinti a pszichológiát, annak emberképe és ideológiai semlegessége, ateizmusa miatt;⁹ b) A pszichoterápia eluralkodik a lelkipozításon, amely alárendeltségénél és kiszolgáltatottságánál fogva a pszichoterápiához igazodik mind tartalmában, mind módszereiben; c) Mind-egyik tudományág és gyógy mód kölcsönösen elismeri és elfogadja a másikat mint egyenrangú beszélgetőtársat, és kritikus párbeszédet folytat vele.

⁷ Vö. Böszörményi-Nagy, Iván – Krasner, Barbara R.: *Tussen geven en nemen. Over contextuele therapie*. De Toorts, Haarlem 1994.

⁸ Vö. Klessmann, Michael: *Seelsorge. Begleitung, Begegnung, Lebensdeutung im Horizont des christlichen Glaubens. Ein Lehrbuch*. Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn 2008, 226.

⁹ Vö. Kozma Zsolt: *Pojmenika. A személyes lelkipozítás elmélete*. Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 2000, 5–7.

A közelmúltban, főleg a Nyugat-Európában¹⁰ megjelent pasztorálpszichológiai vagy lelkipozítói jellegű (kézi)könyvek alapján véve ez utóbbi viszony-meghatározásból indulnak ki.¹¹ Úgy látják, hogy a lelkipozításnak keresnie kell a pszichológiával való párbeszédet, elsősorban azért, hogy a pszichológia segítségével szert tegyen a megfelelő emberismeretre. Ugyanis a teológiai antropológia – mivel az főleg az emberi élet alapkérdéseivel, az ember eredetével és rendeltetésével, az emberi élet céljával foglalkozik – nem nyújt beható ismeretet az ember mindennapi működésével, észlelésével, az emberi élet hajtóerőivel és az emberek közötti kommunikációval, sem az ezeken a területeken jelentkező zavarokkal kapcsolatosan. Ezért Ziemer úgy látja, hogy a lelkipozítástannak, valóságvonzata miatt, a pszichológia az elsődleges beszélgető- és munkatársa, hiszen az az emberben ható azon belső erőket vizsgálja, amelyek meghatározzák az ember átélését és viselkedését.¹² Baumgartner arra is rámutat, hogy a teológia és a pszichológia kapcsolatának újonnan való meghatározását a teológiai antropológia sajátossága mellett a teológiában végbement lényeges változás is szükségessé tette az, hogy

„[az] üdvözítő üzenet, amely áthatotta a mindennapos cselekvést és gondolkodást, fokozatosan hitvédelemtanná vált. Így az évszázadok folyamán a »teológiának« nevezett »doctrina christiana« végzetes veszteségeket szenvedett a gyakorlat terén, és az életszerűség kérdésében – elvont elméletté vált.”¹³

Ezért teszi fel van der Meulen már könyve bevezetőjében a kérdést, hogy milyen kapcsolat áll fenn az életösvény és a hit útja, az élet és az Élet között.¹⁴

Az említett művek általában arra törekednek, hogy a pszichológia és a pszichoterápia irányzataiból minél többet bevonjanak a pasztorálpszichológiába és a lelkipozításba, és ott hasznosítsák őket. Így nagy hangsúlyt kapnak bennük a pszichológiai elemek. A szerzők ugyanakkor különleges figyelmet szentelnek a pszichológia és a poimenika, illetve a lelkipozítás és a pszichoterápia közötti kapcsolat meghatározásának. Úgy vélik, hogy a lelkipozításnak – különösen „a másik elfogadásának és elismerésének”

¹⁰ A lelkipozítás és a pszichoterápia éles megkülönböztetése, adott esetben szembeállítás (Nyugat-) Európára jellemző. Az Amerikai Egyesült Államokban inkább a kettő közötti kapcsolatot hangsúlyozták. Vö. Heitink, Gerben: *Pastoraat als hulpverlening. Inleiding in de pastorale theologie en psychologie*. J. H. KOK, Kampen 1992, 256–259.

¹¹ Ugyanakkor fájlatják, hogy bizonyos pszichoterápiái elképzelések nem érdeklődnek a lelkipozítás iránt. Vö. Klessmann, Michael: *i. m.* 265., 7. lábjegyzet.

¹² Ziemer, Jürgen: *Psychologische Grundlagen der Seelsorge*, 34, in: Engemann, Wilfried: *Handbuch der Seelsorge. Grundlagen und Profile*. Evangelischer Verlagsanstalt, Leipzig 2007, 34–62.

¹³ Baumgartner, Isidor: *Pasztorálpszichológia*. Interdiszciplináris szakkönyvtár 4. Párbeszéd (Dialógus) Alapítvány, Budapest 2003, 61.

¹⁴ Meulen, H. C. van der: *De pastor als reisgenoot. Pastoraal-theologische gedachten over geestelijke begeleiding*. Boekencentrum, Zoetermeer 2004, 11.

szakaszában, az úgynevezett párbeszédmodell keretében – sajátossága alapján kritikusán kell viszonyulnia az említett társtudományokhoz, ami azt jelenti, hogy a lelkigondozás egyetlen pszichoterápiai módszerrel sem azonosulhat, hanem eklektikusan kell bánnia azokkal.¹⁵ A lelkigondozás a következő kritériumok alapján viszonyul „munkatársához”, a pszichoterápiához: a szoliditás alapján, vagyis csak ahhoz folyamodik segítségért, amit már kipróbáltak, és ami bevált, az emberképbeli hasonlóságok és a vallásos dimenzió iránti nyitottság alapján.¹⁶ Ezen kritériumok jelenléte teszi lehetővé a lelkigondozás és a pszichoterápia együttműködését.

A pasztorálpszichológiában és a lelkigondozásban egy olyan irány is jelentkezik, amelyben a teológiai elemek hangsúlyozottabban vannak jelen, mint a pszichológiaiak. Ezt figyelhetjük meg Baumgartnernél és Van der Meulennél, akik a lelki segítségnek egy bizonyos funkcióját,¹⁷ nevezetesen a gyógyító „elkísérést” állítják előtérbe. Ők a keresztyén lelkigondozást, (szociál)pszichológiai ismeretek háttérében, az emmausi tanítványokról szóló elbeszélés (Lk 24,13–35) alapján írják le. A spirituális-misztagogikus irányt követik, amelyben az útítárs-lelkigondozó az embert beavatja az élet és az Élet titkaiba, úgyhogy az életösvény és a hit útja együtt haladnak.¹⁸

2.2. A kontextuális szemlélet és a pojmenika, illetve a kontextuális terápia és a lelkigondozás kapcsolata

A kontextuális szemlélet és a lelkigondozástan, illetve a kontextuális terápia és a lelkigondozás viszonyát Hanneke Meulink-Korf és Aat van Rhijn alapvetően már értelmezték a *De onvermoede derde* című könyvükben. Ez a könyv, amely bevezet a kontextuális lelkigondozásba, sok kérdést tisztáz elviteológiai alapon, de részletesen nem dolgozza ki azokat. Bevezetésként nem is feladata. A könyvben felvetett kérdéseknek a kidolgozása, például a kontextuális lelkigondozás módszerének leírása, még feladatként áll előttünk.

Mi ebben a tanulmányban nem foglalkozunk a kontextuális szemlélet egyes kérdéseinek lelkigondozói vonatkozásaival, hanem a kontextuális szemlélet (egyik) alapvonását emeljük ki, és keressük meg annak teológiai vonatkozásait.

A kontextuális szemlélet atyja, Böszörményi-Nagy Iván (és Barbara R. Krasner) a kontextuális terápiát „bizalmon alapuló terápiának” nevezte.¹⁹

¹⁵ Vö. Clessmann, Michael: *i. m.* 266.

¹⁶ Uo. 268–269.

¹⁷ A lelkigondozás funkcióival kapcsolatban vö. Heitink, Gerbert: *Pastorale zorg. Theologie – differentiatie – praktijk*. KOK, Kampen 2005, 135.

¹⁸ Meulen, H. C. van der: *i. m.* 81.

¹⁹ Vö. Böszörményi-Nagy Iván, M. D. – Krasner, Barbara R., Ph. D.: Trust-Based Therapy: A Contextual Approach. In: *The American Journal of Psychiatry*, 137. 7 July 1980.; Meulink-Korf, Hanneke – Rhijn, Aat van: *De onvermoede derde*, 15–28.

Ahhoz, hogy megértsük a kontextuális terápiának ezt a jellemzését és lényegét, tudatosítanunk kell magunkban, hogy a bizalom a kontextuális szemléletben elsősorban nem érzést jelent, hanem a családtagok közötti kölcsönös érdekeken alapuló megbízhatóságot. A bizalom a családtagok egymás iránti viszonyulását jelöli, amely az egyén kibontakozásának, összetartozásban történő individualizálódásának alapvető feltétele. Ezért állítja Böszörményi-Nagy és Krasner, hogy a leghatékonyabb terápiás befektetés az, ha a családtagok közreműködésével segítjük elő a bizalom helyreállítását és megerősödését a terápiában érintett felek között.

Hogyan viszonyulhat a keresztyén lelkigondozás ehhez a bizalmon alapuló terápiához, és hogyan ágyazhatja azt bele az Isten megbízásából végzett lelki gondoskodásba, illetve hogyan építhet rá a szolgálatban? Erre a kérdésre keresve a választ, megvizsgáljuk, hogy milyen jelentéssel bír a bizalom a Szentírásban, illetve, hogy milyen jelentősége van a bizalomnak az emberek, elsősorban a családtagok közötti kapcsolatban.

2.2.1. A bizalom biblika-teológiai jelentése

A bizalom fogalmának átfogó teológiai elemzésébe nem bocsátkozunk, hanem csak a leglényegesebb gondolatokat foglaljuk itt össze. Elsőnek azt kell kiemelnünk, hogy a Szentírás az Isten–ember kapcsolat keretén belül beszél a bizalomról, és legtöbbször a liturgikus szövegekben.²⁰ Tehát a bizalom elsősorban az ember Isten iránti, főleg a kultuszban vagy a személyes kegyességben megnyilvánuló viszonyulását jelzi, amit leginkább ráhatározóként értelmezhetünk.²¹ Érthető tehát, hogy a bizalom gyakran a hit szinonimájaként jelenik meg.²²

Másodszor azt kell hangsúlyoznunk, hogy a bizalomról való bibliai beszédmódot egy bizonyos radikalitás jellemezi, ami abban jut kifejezésre, hogy az ember bizalma kizárólag Istent illeti meg. Ennek a kizárólagosságnak az oka Isten létezésének, hatalmának és az ember iránti szeretetének páratlanságában keresendő. Az ember Isten felülmúlhatatlansága miatt nem bízhat sem önmagában (Péld 28,26), sem a biztonságot jelentő tárgyakban (pl. gazdagságban, Zsolt 52,9; Péld 11,28), sem a bálványokban (Zsolt 115,9), sőt, még az emberekben sem (Jer 17,5.7). Ezek az éles kijelentések a maguk rendjén minősítik is az említett dolgokat, de nem ez az elsődleges céljuk. A tárgyakat, az isteneket és az embert elsősorban nem önmagukban, hanem mint a bizalom tárgyait ítélik meg és ítélik el. Ezért nem tekinthetők abszolút jellegű kijelentéseknek, és ezért nem vonhatjuk le belőlük –

²⁰ Vö. Gerstenberger, E.: בַּטְחָה szócikk, in: THAT I, Chr. Kaiser Verlag, München 1984, 302.

²¹ Jepsen, A.: בַּטְחָה szócikk in: ThWAT I, W. Kohlhammer, 610.

²² Vö. Michel, O.: πίστις szócikk, in: *Theologisches Begriffslexikon zum Neuen Testament*. Bd. I. Studien-Ausgabe, Theologischer Verlag R. Brockhaus, Wuppertal 1983, 565. skk.

különösen az emberről szóló kijelentésekből – azt a messzemenő antropológiai következtetést, hogy az ember alapvetően megbízhatatlan lény, és hogy lehetetlen az emberek közti bizalom.

A Szentírás azáltal, hogy a bizalomról (szinte) kizárólag teológiai, vagyis az Isten és ember közötti viszony keretében, és nem etikai értelemben beszél, azt a benyomást keltheti, hogy számára nem fontos az emberek, közelebbről a családtagok közötti bizalom, vagyis az a kérdés, ami minket most foglalkoztat, és ami kapcsolópontot képezhetne a bizalmon alapuló kontextuális terápia és a lelkigondozás között. De mielőtt engednénk eluralkodni ezt a benyomást, tekintsünk egy kicsit mélyebben a Bibliába.

2.2.2. A bizalom jelentősége az emberek közti, sajátosan a családtagok közti kapcsolatban

Az Újszövetségben az emberek és a családtagok közötti bizalmi viszony nem kifejezett téma. A családtagok kapcsolatáról legfőképp az úgynevezett „házirendek” (Ef 5,22–6,9; Kol 3,18–4,1 és 1Pt 3,1–7) beszélnek. Jellemző rájuk, hogy a családot a társadalmi intézményekkel együtt említik, tehát úgy beszélnek róla, mint világos szabályok szerint szerveződő és működő intézményről. E szabályok célja az intézmény rendjének fenntartása,²³ amit az ὑποτάσσω (magát alárendelni) ige is kifejez, amelynek gyöke a rendet jelentő τάξις főnév. A szabályok emellett a család tisztaságának megőrzését is szolgálják, azért a családtagok viszonyát elsősorban intelmek és felszólítások rendezik.²⁴

A felszólítások, különösen azok, amelyek a családfőnek szólnak, egyértelművé teszik, hogy a családtagok egymáshoz való viszonyulását, a patriarkális minta, vagyis a fölé- és alárendeltség ellenére, nem a hatalmi viszonyok, hanem az egymás iránti felelősség határozza meg, amelyet végső soron a szeretet vezérel.²⁵

A szeretet vezérelte felelősség gondolata nagyon közel áll a kontextuális terápia és lelkigondozás gondolatrendszeréhez, többek között az igazságosság és a méltányosság fogalmaihoz, de a bizalomalapú kapcsolatot nem érinti. Ezért a házirendek nem relevánsak kérdésfelvetésünk, azaz a kontextuális szemlélet és a pojmenika alapvető kapcsolatának meghatározásában. Viszont az evangéliumok, különösen Márk evangéliuma, jelzik a családi összetartozás fontosságát azáltal, hogy Jézus hazaküldi a meggyógyítottat, akit betegsége elszakított a családjától, családtagjait pedig „az övéinek”

²³ Vö. Goppelt, Leonhard: *Theologie des Neuen Testaments*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen ³1985, 496. skk.

²⁴ Vö. Bultmann, Rudolf: *Theologie des Neuen Testaments* Vandenhoeck & Ruprecht, Tübingen ⁹1984, 574–575.

²⁵ Vö. Schrage, Wolfgang: *Ethik des Neuen Testaments*. Evangelische Verlagsanstalt, Berlin 1985, 206–209.

nevezi: ὑπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου πρὸς τοὺς σοὺς (Mk 5,19).²⁶ Noha ez a gondolat nem tartozik Márk evangéliuma hangsúlyos üzenetei közé, meglétét érdemes szóvá tenni.

A Szentírás egészében nem találkozunk szentenciaszerű, teológiai jellegű kijelentéssel az emberek egymás közti és sajátosan a családtagok közti bizalmon alapuló kapcsolatot illetően. Az Ószövetségben viszont találunk olyan elnevezést, amely a megbízhatóság fontosságát emeli ki (a), olyan panaszt, amely a szükséges bizalom elvesztését, hiányát siratja (b), olyan dicséretet, amely a bizalom áldásos meglétét énekli meg (c), illetve olyan elbeszélést, amely a megtört bizalom helyreállítását mutatja be (d). Ezek a szövegek, amelyeket az alábbiakban bemutatunk, arról tesznek bizonyosságot, hogy a Bibliában, különösképpen az Ószövetségben, fontos a családtagok vagy a családi jellegű kapcsolatban élő emberek közötti bizalom.

a) A gyámság (גִּמּוּל) intézménye

A csecsemők és kisgyermek iránti gondoskodásról explicit módon nem beszél a Szentírás. De van két sokatmondó kifejezés, a גִּמּוּל ige és az אִמּוּן ige participium alakja, amely az édesanyának, illetve az édesapának a csecsemő/kisgyermek gondozásában betöltött szerepét jelöli, és közvetlenül leírja az illető szülő és a csecsemő/kisgyermek kapcsolatának legfontosabb vonását is.

Az Ószövetség az újdonsült édesanya legelső feladatát és egyben anyasága első megnyilvánulását abban látja, hogy szoptatja gyermekét, vagyis kielégíti a gyermek elsődleges fiziológiai szükségleteit, és ez által biztosítja annak életben maradását.²⁷ A szoptatás megtagadása ezzel szemben az emberi (anyai) érzések megszűnését jelzi.²⁸ Ám a szoptatás nemcsak a testi, hanem a mélyebb, azaz a csecsemő érzelmi/lelki szükségletinek a kielégítését is jelenti. Ezért beszél Ézs 66,11 képletesen Jeruzsálem vigasztaló emlőjéről (שֵׁד תִּנְחַמֶּיהָ). Mindez aláhúzza az anya és csecsemő közötti kapcsolat fontosságát, amit különösen a szelflélektan (nárcizmus) és a tárgykapcsolat-elmélet hangsúlyoz.

Az édesapa feladatáról csak közvetett módon, vagyis azokból a helyzetekből értesülünk, amikor annak feladatát valaki más, egy gyám veszi át. Ezt a gyámot az Ószövetség אִמּוּן-nek nevezi. Ez az elnevezés annak az אִמּוּן ige igének a qal participium activum alakja, amely általában „állandóságot”, a dolgok vonatkozásában „tartósságot”, a személyek vonatkozásában pedig

²⁶ Ld. még: Mt 9,6–7-et és parhuzamait. Az „övéivel”, mint a családtagok összetartozásának kifejezésével többször is találkozunk az Újszövetségben. Mögötte az ἰδιος melléknév (Jn 16,32; ApCsel 21,6), vagy az αὐτός személyes névmás (Jn 20,10; ApCsel 16,33) áll.

²⁷ Vö. 1Móz 21,7; 2Móz 2,7.9; 1Sám 1,23. Valószínű, hogy 1Móz 21,7-ben egy az anyaságot kifejező fordulat áll. Erre utal a שָׂרָה בְּנֵי יִצְחָק kifejezés többes száma (בְּנֵי).

²⁸ Vö. JerSir 4,2–4.

„megbízhatóságot” jelent.²⁹ Ez az ige ugyanakkor a hitet, vagyis az Isten iránti emberi viszonyulást is jelzi, és ilyenképpen az Ószövetség egyik legfontosabb igéje. Az Ószövetség azáltal, hogy a gyámot, akire egy csecsemőt (4Móz 11,12; Ruth 4,16), egy kisgyermeket (2Kir 10,1.5; Ézs 49,23; 2Sám 4,4) vagy egy árvát (Esz 2,7) bíztak, אָמִן-nek nevezi, két fontos dolgot mond el: azt, hogy az אָמִן a szülő szemében megbízható, aki a gyermekről megbízható és felelős módon gondoskodik. Ez az elnevezés implicite azt is jelzi, hogy a törékeny, kiszolgáltatott, gyámoltalan, védtelen gyermeknek megbízható nevelőre van szüksége ahhoz, hogy ő maga is megbízható és felelős emberré válhasson. Nem véletlen, hogy az אָמִן-nel elsősorban a királyi háznál találkozunk, ahol az a feladata, hogy a királyfiakból felelős embereket neveljen.³⁰

Anélkül, hogy az ószövetségi szóhasználatba belemagaráznánk az önszeretet kialakulásához elengedhetetlen anyai empatikus odafordulást vagy az Erikson-féle ősbizalmat (ha ez egyáltalán belemagarázás lenne), megállapíthatjuk, hogy az emberi megbízhatóságot a megbízhatóság, a bizalmat a bizalom szüli. Ezekben a héber kifejezésekben a bizalomba való korai befektetésről van szó, amely sokszorosán megtérül. Elég, ha Eszterre gondolunk, aki אָמִן-Mordokaj (Márdokeus) mellett felelős és megbízható királynévá válhatott.

b) A megbízhatóság fájó hiánya

A betegségben szenvedő ember, aki a 41. zsoltárban panaszkodik, a betegsége és a bűne közötti feltételezhető összefüggés miatt, különösen sebezhető. Gyógyulása reményességét megtépázta, hogy ellenségei mihamarabbi halálát kívánták (6. v.). Kínját mélyítette, hogy látogatói terhelő bizonyítékokat gyűjtöttek róla, és azokat kikürtölték (7. v.). De a legnagyobb fájdalmat az okozta, hogy bizalmasa is cserbenhagyja (10. v.). A „sarkát emelte fel ellenem” kifejezés azt jelentheti, hogy „hátrahagyta, feladta őt, lemondott róla”.³¹ A 10. vers elején álló נָ (még) egyfelől a fájdalom tetőfokát, másfelől a mélységes döbbenetet fejezi ki, amiatt hogy bekövetkezett az elképzelhetetlen és a felfoghatatlan: a szűkebb családi vagy a szűkebb baráti kör valamelyik tagja – őt jelöli az אִישׁ שְׁלוֹם birtokos szerkezet³² – a legnagyobb nehézségben magára hagyta a beteget. Magára hagyta őt az, akiben bízott (אִישׁ־בְּטַחָתִי), és így mély sebet ejtett a bizalmán; magára hagyta őt az, aki biztonságot jelentett számára (אִישׁ שְׁלוֹם), és így megfosztotta őt

²⁹ Jepsen, A.: אָמִן szócikk. in: ThWAT I, W. Kohlhammer, Stuttgart 1973, 347–348.

³⁰ Vö. 2Kir 10,1.5-öt, ld. még: 2Sám 4,4; Esz 2,7.

³¹ Vö. Seybold, Klaus: *Die Psalmen*. HAT 1/15. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1996, 172.

³² Vö. Jenő Kiss: *Die Klage Gottes und des Propheten. Ihre Rolle in der Komposition und Redaktion von Jer 11–12, 14–15 und 18*. Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vlyn 2003, 50–52.

végso biztonságától, magára hagyta őt az, akivel vendéglátóként asztalközösséget gyakorolt („kenyeremet ette”), és így megrabolta őt az intim közösségtől. Amikor „még ez is” bekövetkezik, akkor a legrettenetesebb dolog éri az embert: elveszíti a hozzátartozók nyújtotta végso menedéket, a biztonságot, az őt körülvevő emberek védőhálóját, kontextuálisan fogalmazva: a megbízhatóság szövetét. Ebben a szörnyűséges állapotban fogant Jer 9,3 és Mik 7,5 figyelmeztetése is: mindenki őrizkedjék felebarátjától, és ne bízson egyetlen testvérében sem, mert meg akarják őt csalni, le akarják járatni.

A 41. szoltárban és a két említett prófétai szövegben megszólaló fájdalom és döbbenet arról tanúskodik, hogy a családtag vagy a bizalmas barát nyújtotta biztonság az ember életének és életben maradásának elemi feltétele. Ennek elvesztése az elképzelhető legnagyobb emberi szenvedést vetíti előre.

c) A bizalom áldása

A következő szövegrész, amire figyelünk, az úgynevezett „derék asszony dicsérete” a Péld 31,10–31-ben. A közelmúltban napvilágot látott magyarázatok a „derék asszony dicséretében” több jelentésréteget vélnek felfedezni. A szövegrész leírásai és a Péld 1–9-cel való tartalmi/terminológiai kapcsolatai alapján úgy látják, hogy az asszony inkább (vagy tulajdonképpen) a bölcsesség, mintsem az ideális háziasszony megtestesítője.³³ Mi most a költemény metaszintjétől némileg elrugaszkodva a felszínen maradunk, de úgy, hogy nem az ideális háziasszonyra, hanem a költeményben megemlített családtagok (asszony, férj, gyermek) kapcsolatára figyelünk.

A költemény elején álló אִשְׁת־חַיִל birtokos szerkezet egy erős asszonyt állít elénk, aki családtagjai szolgálatába állítja erejét. Erről tanúskodik a férj belülről jövő, ráhagyatkozó bizalma (בְּטַח בָּהּ לֵב בְּעֵלָהּ), amely a 11a. versben a feleség „erejére” adott válaszként értelmezendő. És ezt bizonyítja a 12. versben a נָמַל ige is, amely a feleség érzékeny, elkötelezett és tartós (כָּל יְמֵי חַיֶּיהָ) cselekvését jelzi, amit a férj jótettként, azaz őt támogató és neki kedvező cselekedetként tapasztal meg. Bizonyára nem tévedünk, ha azt mondjuk, hogy itt a másik ember (a férj) érdekének tartós figyelembevételéről van szó. A feleség iránti bizalom kifejeződésének tekinthetjük azt is, hogy a férj viszonylag háttérben marad a költeményben.³⁴ Az asszony megbízhatósága abban is megmutatkozik, hogy gondoskodik

³³ Vö. Hausmann, Jutta: Beobachtungen zu Spr 31,10–31. In: Hausmann, Jutta-Zobel, Hans-Jürgen: *Alttestamentlicher Glaube und Biblische Theologie. Festschrift für Horts Dietrich Preuß zum 65. Geburtstag*. W. Kohlhammer, Stuttgart 1992, 261–266. A szerző e költeményen belül különbséget tesz a mélyebb réteg és a felszíni réteg között. A mélyebb réteg az asszonyban a bölcsességet látatja, a felszíni réteg ezzel szemben valamely asszony példás viselkedését mutatja be (263.). Vö. Murphy, Roland E.: *Proverbs*. WBC 22. Word, Texas 1988, 245.

³⁴ Vö. Murphy, Roland E.: *i. m.* 246.

családja (בֵּיתָהּ) ellátásáról, és hogy éberem figyelni mindazt, ami a családjában történik (צוּפִיָּה הַלֵּיכוֹת בֵּיתָהּ, 27. v.). Mindezért gyermekeitől és férjétől megkapja a megérdemelt elismerést: fiai és férje őt megillető tisztelettel (קָמוּ בְנֵיהָ, felállnak előtte) boldognak mondják, illetve dicsérik őt (28. v.). A 29. vers szó szerint idézi a férj dicséretét, amit közvetlenül (egy-egy szám második személyben fogant közvetlen beszéd) a feleségének mond: „Sok leány végez derek munkát, de te felülmúlod mindegyiket!” Abból, hogy a férj sok erős leány fölé emeli a feleségét, a feleség egyediségének elismerését is kihallhatjuk. Az elismerés eléri célját: a feleség észleli (gazdasági) fáradozásának jó ízét (טַעֲמָה כִּי־טוֹב סָחֲרָה),³⁵ és szerzett érdemeinek tudatában ékesen öltözködik (22. v.). A meglátott és elismert gondoskodás önbecsüléshez vezet, és erősíti azt.

d) A megsérült bizalom helyreállítása

Végül álljon előttünk a Józsefről szóló elbeszélés (1Móz 37–50), amelyből azokat az elemeket emeljük ki, amelyek kérdésfelvetésünk, a családtagok közötti bizalom szempontjából fontosak.

A József-történet, több családtörténethez hasonlóan, végső formájában teológiai történet. Ezt tanúsítja az elbeszélés kezdő és záró keretverse: 1Móz 37,1 Kánaán földjére, arra a helyre vezet el minket, ahol Jákob és családja jövevényként élt atyái földjén. 1Móz 50,22 Egyiptomba kalauzol minket, ahol József lakott atyja háznépével együtt. A Józseffel kapcsolatos teológiai elbeszélés azt mondja el, hogy hogyan került „Izrael” Egyiptomba, ahonnan aztán az Úr – a 2Móz elbeszélése szerint – megszabadította.

A József-történetnek azonban van egy belső keretezése is, amely nem Izráelről, hanem Jákóbról, nem a későbbi törzsekről, hanem a testvérekről és a közöttük való kapcsolatról szól. 1Móz 37,4 jelzi a József és bátyjai között bekövetkezett baljóslatú törést: „bátyjai úgy meggyűlöltek, hogy egy jó szót sem tudtak hozzá szólni”. 1Móz 50,21b pedig e törés megszűntéről számol be: József „így vigasztalta őket, és szívhez szólóan beszélt velük”. A két fordulat, a „képtelenek voltak arra, hogy vele békességesen beszéljenek” (וְלֹא יָכְלוּ דַבְּרוּ לְשָׁלֵם), valamint a „szívhez szólóan beszélt velük” (וַיְדַבֵּר עַל־לִבָּם) a családtörténet keretét képezi.³⁶ A családtörténet konfliktussal kezdődik, ami a testvérek és a József közötti kommunikáció teljes megbénulásához vezetett, és kibéküléssel végződik, amely a kommunikáció helyreálltát jelzi. „Gyűlölnek egymást és képtelenek arra, hogy békességesen beszéljenek egymással. Minden elhangzó szó csak mérgezi a családi

³⁵ Vö. Schüpphaus, J.: טַעֲמָם szócikk, in: ThWAT III. W. Kohlhammer, Stuttgart 1982, 369–371.

³⁶ Vö. Lux, Rüdiger: *Joseph. Der Auserwählte unter seinen Brüdern*. Biblische Gestalten 1. Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig 2001, 62.; Kratz, Reinhard G.: *Die Komposition der erzählenden Bücher des Alten Testaments. Grundwissen der Bibelkritik*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2000, 284.

légkört. A végén József vigasztalja testvéreit, és szívükhöz beszél. Újra megtalálják azt a nyelvezetet, amellyel érintkezhetnek egymással.” [ford. KJ]³⁷ József és a testvérei kibékülnek. Ám e kibékülés nem a pillanat műve volt, hiszen hosszú út vezetett hozzá, és hosszas előkészítés előzte meg, amelyet teljességgel József rendezett meg.

Amikor a testvérek először mentek Egyiptomba élelmet vásárolni, József kémkedéssel vádolta meg őket, és e vád alól csak akkor volt hajlandó őket felmenteni, ha elhozzák legkisebb testvérüket. Addig fogságban kellett maradnia Simeonnak. Ennek az első látásra szívtelennek tűnő cselekvésnek az értelme az 1Móz 42,21–22-ben lepleződik le: a megpróbáltatás, ami a testvéreket érte, és aminek okát jelenbeli viselkedésükben nem találják, arra készíteti őket, hogy értelmezzék a történeteket. Ezt meg is teszik, amikor *egy-más között* egykori, József ellen elkövetett vétküik következményének nevezik az eseményeket. A tett-következménynek a bölcsességirodalomból ismert képzetére a 21. vers megfogalmazása utal azáltal, hogy az akkori és a mostani helyzetet ugyanazzal a névszóval (צָרָה) jelöli: „láttuk lelkének szorultságát (צָרָה נִפְשׁוֹ), de nem hallgattunk rá, [...] és most ezért következett ránk ez a szorultság (הַצָּרָה הַזֹּאת)”.

Amikor a testvérek másodszer jöttek Egyiptomba, József Benjámín zsákjába rejtette a maga poharát, amit meg is találtak nála, majd József lopással vádolta meg legkisebb testvérét. A testvérek (Júda) ezt az eseményt is értelmezi, de most már nyilvánosan József előtt (44,16): „Isten rátalált szolgálid vétkére” (הָאֱלֹהִים מָצְאָ אֶת־עֵוֹן עַבְדִּיךָ). Ezzel teljesült a kibékülés első feltétele, az elkövetett vétek bevallása egymás között és megvallása József előtt. Az egykor elkövetett gonoszság kiszabadult a titok fogságából, megszűnt a vele kapcsolatos hallgatás. A testvérek kimondták vétküket, és felvállalták annak következményét. Amikor meglátták, hogy vétküik érte utol őket, Ruben még nem akart osztozni a felelősségben (42,22), de amikor megvallották azt József előtt, akkor már egy emberként vállalták tettüket. Megszűnt az egymásra mutogatás, az egymás hibáztatása, és a közös felelősségvállalás váltotta fel a helyét. Ezt segítette elő József bennük e két próbatétellel.

József a testvérek második egyiptomi tartózkodásakor ünnepi ebédet rendezett nekik, és Benjáminnak ötször nagyobb adagot adott, mint bátyjainak (1Móz 43,34–35). Hasonló helyzetet idézett elő, mint ami miatt a testvérei őt egykor meg akarták ölni: annak idején Jákób előnyös megkülönböztetésben részesítette Ráhel fiát. József tette olaj lehetett a tűzre, hiszen nemrég Jákób is csak az elveszett fiait siratta (42,36), mintha a meglévő fiai nem is számítottak volna, és így nagyon megsérthette őket.³⁸ Miután Benjámin kitüntette megkülönböztető figyelmességével, nagy bajba keverte őt azáltal, hogy saját poharát az ő zsákjába rejtette. Ennek az úgyszintén

³⁷ Lux, Rüdiger: *i. m.* 62.

³⁸ Vö. Uo. 152.

kegyetlennek tűnő cselekedetnek azt kellett kideríteni, hogy szolidárisak-e a testvérek a többek által és a többszörösen előnyben részesített öccsükkel. Képesek-e sorsközösséget vállalni vele? A testvérek, amikor a felügyelő utolérte és megvádolta őket, halálbüntetést kértek a vétkesre, magukat pedig rabszolgáknak ajánlották fel. Amikor a pohár előkerült Benjámín zsákjából, megszaggatták ruháikat, és – noha a felügyelő azt mondta, hogy csak a vétkes jut rabszolgasorsra (44,10) – Júdán keresztül mindnyájan rabszolgának ajánlották fel magukat, vagyis osztozni akartak Benjámín sorsában. Kiállták a szolidaritás próbáját.

A kibékülésre Jákób halála után került sor. A testvérek attól féltek, hogy József apjuk halálát követően bosszút áll rajtuk mindazért, amit ellene elkövettek. Félelmükben üzentek Józsefnek egy követen keresztül, aki édesapjuk „végrendeletét” vitte hozzá: „apád ezt parancsolta halála előtt ...bocsásd meg testvéreid vétkeit és bűnüket” (50,16–17). A testvérek ugyanúgy járnak el most is, mint az elbeszélés elején: követ által üzennek (37,32). A bűntudat, de főleg a félelem megakadályozza őket a közvetlen beszédben. Édesapjuk parancsként hagyta meg, hogy József bocsásson meg a testvéreinek. A pontos, a héber szövegnek megfelelő fogalmazás így hangzik: „Hordozd (el) hát testvéreid vétkeit és bűneiket, akik tudatosan (לְיָדֶיךָ, jelentését ld. fentebb előbb) tettek rosszat neked. De te hordozd (el) atyád Istene szolgáinak vétkeit.”³⁹ A kérdésben a héber נָשַׁן ige áll, amely azt jelenti, hogy „felemelni”. Noha a vétkek terhének és következményeinek hordozása alapvetően a vétkesre hárul, az Ószövetség arról is tud, hogy ezt a vétket a megbocsátás céljából valaki más hordozza el.⁴⁰ Ez különösen arra a helyzetre érvényes, amikor a vétkesektől elvétel a jóvátétel lehetősége. Ez áll fenn a hatalmi helyzetben lévő József és a kiszolgáltatott testvérek között. Ezért a terhet, amely a testvérek vállát nyomja, Józsefnek kell levennie, hogy a testvérek szabadokká váljanak és újrakezdhesék az életüket. De ez a tőlük elvett teher nem tűnt el a semmibe: József bizonyos értelemben magára vette és hordozta azt. A gonosz tettek következményei nem válnak semmissé, de az áldozat most, miután helyreállt a testvéreivel való kapcsolata, képessé válik azok hordozására.

A bizalom helyreállt. Nem magától, hanem úgy, hogy a testvérek József segítségével rátaláltak a még meglévő bizalomfoszlányokra, az egymás iránti szolidaritásra, és a meglévő segítségforrásokra, a felelősség egymás előtti és nyilvános felvállalására. A bizalommal együtt a megbízhatóság és a megbízható gondoskodás lehetősége is helyreállt: „Most hát ne féljete. Én gondoskodom rólatok és gyermekeitekről. Így vigasztalta őket, és szívhez szólon beszélt velük” (1Móz 50,21).

³⁹ Lux, Rüdiger: *i. m.* 206.

⁴⁰ Vö. Freedman, D. N. – Willoughby, B. E.: נָשַׁן szócikk, in: ThWAT V. W. Kohlhammer, Stuttgart 1986, 633–636.

3. Befejezés

E tanulmány elején azt kérdeztük, hogy találkozhat-e a kontextuális szemlélet és a lelkigondozás tana a Biblia alapján? A fenti bibliai szövegek arról tanúskodnak, hogy a Szentírásban, különösképpen az Ószövetségben, nagy jelentőséggel bír a családtagok közötti bizalom. Sőt: a Szentírás szerzője, Isten számára fontos ez a bizalom. A bizalom megléte az összetartásban történő emberi élet alapfeltétele – különösen csecsemő- és kisgyermekkorban, de az egész életen át is, mert a családban a megbízhatóság, a nehezebb terhet hordozó családtag elismerésének és az önérték kialakulásának alapfeltételét képezi. De ez a bizalom komolyan sérülhet, meggyógyulása pedig minden családtag elemi érdeke. A bizalomalapú kontextuális terápia, amelynek célja a családtagok közötti bizalom helyreállítása, a lelkigondozásnak, a kontextuális szemlélet pedig a pojmenikának elsődleges beszélgető- és segítőtársa.